

A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ MEZŐGAZDASÁGÁNAK SAJÁTOSSÁGAI

DR. CZAGÁNY LÁSZLÓ egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

Summary

Characteristics of agriculture on the Southern Great Plains region

Hungary's most important agricultural region is the Southern Great Plains. Among the seven regions, this is where agriculture has the greatest share from the GDP and also from the employment. Agricultural production fell drastically in the 1990s in whole Hungary, including this region. While this decline continued at a slower pace countrywide, this region started to show signs of rebounding. Agriculture in this region is intensive, meaning that produced value per acre is high above the country average, while production value per employed is relatively low. Privatisation of land also took place in this region, its importance, however, was smaller, as the share of privately owned land was already high. Food processing industrial capacities in the region are insufficient to process the whole of the regions agricultural raw materials. Foreign capital's preferring western regions of the country play a great role in this.

1. A régió súlya a magyar mezőgazdaságban

Mint ismeretes az 1990-es években a magyar mezőgazdaság alapvető változásokon ment keresztül. Főként a kül- és belpiaci hatásokra a termelés volumene visszaesett, az ágazati és tulajdonosi szerkezet átalakult. E változások természetesen a Dél-alföldi régiót is érintették, de figyelemre méltó sajátosságok mellett.

A mezőgazdaság súlyvesztése az elmúlt közel két évtizedben folyamatos volt, de a radikális átrendeződés az 1990-es évekre esik. Különösen az évtized első felében volt jellemző, hogy több tényező egyidejűleg fejtette ki hatását és a visszaesés igen gyors volt. E tényezők közül a legfontosabbak: a mezőgazdaság tulajdonosi és vállalati szerkezetének radikális átalakulása, a KGST-piacok elvesztése, az új piacok kiépítésének hiánya, az évtized elején jelentkező aszályos időjárás stb. 1990-hez képest a magyar mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1995-re felére esett vissza, a mezőgazdaság részesedése a GDP előállításából szintén drasztikusan csökkent. A 2000-es években a súlyvesztés üteme lefékeződött.

A Dél-alföldi régió sajátossága, hogy az új évezredben az agrárszektor stabilizálódott, s miközben országos szinten a mezőgazdaság háttérbeszorulása – kisebb ütemben ugyan – tovább folytatódott, a régióban a súlyvesztés megállt. Sőt, a mezőgazdaság aránya a GDP előállításában a 2000. évi 10,2 százalékról, 2006-ra 11,7 százalékra nőtt. A mezőgazdaság aránya az összes foglalkoztatottakon belül alig változott, a 2001. évi 12,5 százalékról 12,0 százalékra csökkent.

A Dél-alföldi régió már a 90-es években is a legjelentősebb mezőgazdasági területe volt az országnak, súlya az elmúlt másfél évtized alatt nőtt. Jelenleg a magyar mezőgazdaság által előállított bruttó hozzáadott értéknek 25 százaléka származik a régióból.

1. tábla. A régiók részesedése az ország mezőgazdasága által előállított bruttó hozzáadott értékből

(százalék)

Régió	1995	2006
Közép-Magyarország	8,8	8,1
Közép-Dunántúl	11,6	11,5
Nyugat-Dunántúl	12,3	11,5
Dél-Dunántúl	14,4	15,4
Észak-Magyarország	10,3	8,8
Észak-Alföld	19,2	19,7
Dél-Alföld	23,6	25,0
ÖSSZESEN	100,0	100,0

Forrás: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei (KSH, 2008.)

2. A mezőgazdaság hatékonysága

Míg a Dél-alföldi régióban a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből 2006-ban 11,7 százaléka volt, addig Közép-Magyarországon 0,7 százaléka, az arányszámok közötti különbség tizenhatszerez. Ugyanakkor az egy lakosra jutó mezőgazdasági termelés a Dél-Alföldön hat és félszerese volt a Közép-magyarországi régióknak. A differenciák közötti hatalmas eltérés két összefüggésre utal: Egyrészt arra, hogy az egy főre jutó hazai össztermék a központi régióban lényegesen magasabb, 2006-ban Közép-Magyarországon 3921 ezer forint, a Dél-alföldi régióban 2363 forint volt., a különbség 1,7-szeres. Másrészt a központi régióban a kisebb volumenű mezőgazdaságban a munka termelékenysége a legmagasabb országos szinten.

2. tábla. A mezőgazdaságban megtermelt hozzáadott érték fajlagos mutatói, 2006

Régió	Egy lakosra	Egy hektár termőterületre	Egy mezőgazdasági foglalkoztatottra
	jutó bruttó hozzáadott érték		
Közép-Magyarország	24,1	122,3	4889
Közép-Dunántúl	82,3	112,1	4242
Nyugat-Dunántúl	106,2	107,6	4798
Dél-Dunántúl	134,9	112,6	4773
Észak-Magyarország	59,2	66,1	4249
Észak-Alföld	109,4	112,2	4042
Dél-Alföld	157,7	135,2	4512
ÖSSZESEN	84,3	110,4	4449

Forrás: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei (KSH, 2008.)

Az egy hektár termőterületre jutó termelési érték a magyarországi régiók közül a Dél-Alföldön a legmagasabb, mintegy 23 százalékkal magasabb az országos átlagnál. A mutató a mezőgazdasági termelés belterjességét, a termelés intenzitását jellemzi. Ez a belterjesség megnyilvánul a termelési szerkezetben is. A KSH a gazdaságokat három típusba sorolja be: a növénytermesztő, az állattenyésztő és a vegyes gazdaságokra. A 2007. évi mezőgazdasági összeírások során a Dél-Alföldön a három gazdaságtípus egészen kis eltérés-

sel azonos súlyt képviselt a régióban. Az egy hektárra jutó termelés mutatójának átlagon felüli alakulását támogatta az, hogy az állattenyésztő gazdaságok aránya is egyharmados az országos 24 százalékkal szemben. A csak állattenyésztéssel foglalkozó egyéni gazdaságok 28 százaléka a Dél-alföldi régióban működik. A növénytermesztésben a zöldség- és gyümölcstermelés nagy súlya adja a belterjes jelleget.

Az egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó termelési érték tekintetében a régió mutatója csak kis mértékben haladja meg az országos átlagot, és jelentősen elmarad a legnagyobb termelékenységi mutatót produkáló Közép-magyarországi régiótól.

A területi termelékenység relatíve magas mutatójának kialakulásában az is szerepet játszik, hogy a termőföldek minősége – elsősorban a Békés és Csongrád megyei részeken – kiváló. A földek átlagos aranykorona-értéke a hét régió közül itt a legmagasabb. Az országos átlagot számottevően meghaladó az aranykorona-érték a szántó területeken (országos átlag 20,9, Dél-Alföldön 24,4) és a konyhakerti területeken (országos 24,9, Dél-Alföld 31,0) A föld jó minősége nem tükröződik a terméshozamokban, az egyes szántóföldi növények terméshozama szerinti rangsorában a régió a 4–6. helyet foglalja el. Ezek mögött az adatok mögött az az ok húzódik meg, hogy a régió mezőgazdasága nem annyira a koraszerű agrotechnikai eljárásokra, hanem inkább az intenzív élőmunka felhasználásra alapozódik. Ez összefüggésben van a termelési szerkezettel is, és – nagy mértékben – a birtokszerkezettel.

3. Privatizáció, birtokszerkezet, földárak

Mint ismeretes Magyarországon a rendszerváltást követően került sor a földprivatizációra, amelynek három fő formája volt: a szövetkezeti részaránytulajdon alapján, a földkárptólás alapján és az ún. nevesítéssel történő privatizáció. Napjainkban országosan és a Dél-alföldi régióban egyaránt a mezőgazdasági földterületek közel 90 százaléka van magántulajdonban. A magánszemélyek mellett az állam maradt a másik, még viszonylag jelentős földtulajdonos, nagyjából 10 százaléknyi a részesedése. Ezen belül a Nemzeti Földalapban lévő, elsősorban a „Földet életjáradékért” program keretében állami tulajdonba került, folyamatosan változó mennyiségű – manapság durván 2 millió hektárra duzzadt – termőföldet az állam bérbeadás útján részben mezőgazdasági céllal hasznosítja, részben a birtokpolitika egyik szabályozó eszközeként használja a helyi vagy nemzeti célok érdekében. A gazdasági társaságok tulajdoni részesedése – főként a jogi szabályozásnak köszönhetően – elenyésző, kb. 2 százalék.

A Dél-alföldi régióban hasonló arányok vannak, mint országosan. E tekintetben sajátoságnak az emelhető ki, hogy a magántulajdonú földek aránya már a privatizáció előtt is relatíve magas volt. A saját tulajdonú földterületeken belül a hét régió közül itt a legnagyobb a privatizáció előtt már magántulajdonban lévő földek aránya. A 3. tábla az 1994-es állapotot mutatja, nagyjából ekkora zárult le a földprivatizáció folyamata.

A kárptólással szerzett és a nevesített, de osztatlan tulajdonban maradt földek jelentős hányadát sok idős ember, illetve nem mezőgazdaságból élő, városi ember kapta, akik frissen megszerzett birtokukat nem tudták, vagy nem akarták megművelni. Ezeket a területeket a korábbi szövetkezetek vagy más bérlők művelésébe kerültek. Országos szinten az összes magántulajdonban lévő földnek mintegy 40–45 százalékát adják bérbe. A Dél-alföldi régióban e tekintetben is más tendenciák érvényesültek. Részben abból a már említett tényből, hogy a földeknek nagyobb hányada volt már korábban is magántulajdonban, másrészt a kistermelés hagyományai miatt a régióban a saját tulajdonú földeknek csak 29 százalékát adják bérbe. A bérbe adott földeknek országos szinten 24 százalékát bérlik egyéni gazdaságok. A Dél-alföldi régióban ez az arány 36 százalék.

3. tábla. A saját tulajdonú földterület forrásonkénti megoszlása, 1994

Régió	Saját tulajdonú terület ezer ha	Régebbi tulajdonú	Tagi részarány	Kárpótlással szerzett	Nevesítéssel szerzett
		terület részaránya, %			
Közép-Magyarország	122	32,5	30,4	29,2	7,9
Közép-Dunántúl	208	26,2	27,1	31,6	15,1
Nyugat-Dunántúl	273	27,3	33,9	27,6	11,2
Dél-Dunántúl	317	28,1	28,7	27,1	16,1
Észak-Magyarország	258	29,2	29,0	27,0	14,9
Észak-Alföld	509	32,3	24,3	27,1	16,4
Dél-Alföld	482	38,5	23,8	28,5	9,1
ÖSSZESEN	2169	31,5	27,2	28,0	13,3

Forrás: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei (KSH, 2008.)

A Dél-alföldi régióban tehát a földhasználat terén nagyobb a súlya az egyéni gazdaságoknak, mint országos szinten. 2007-ben az ország használt termőföldjének 38,6 százalékát használták egyéni gazdaságok, a Dél-alföldi régióban a földterület több mint felén gazdálkodtak egyéniek.

A mezőgazdaság jelentőségének vizsgálatakor a jövedelemtermelő képesség mellett népességmegtartó szerepét is legalább annyira fontos hangsúlyozni. Ez nem is annyira a mezőgazdasági foglalkoztatottaknak, inkább a mezőgazdasági termeléssel – kisebb nagyobb mértékben – foglalkozó népesség arányából derül ki. A 2000. évi általános mezőgazdasági összeírás tanúsága szerint a háztartások csaknem fele művelt valamekkora földet és/vagy tartott valamennyi haszonállatot. A Dél-alföldi régióban a mezőgazdasági tevékenységgel valamilyen mértékben foglalkozó háztartások arány megközelíti a 70 százalékot. Ezen belül a meghatározott minimális szintet, úgynevezett gazdaságméretet elérő termőfölddel, vagy állattállománnyal rendelkezők aránya közelítette az egynegyedet.

A fentiekből logikusan következne, hogy a régióban az átlagosnál nagyobb a földek iránti kereslet, s a föld árak magasabbak az átlagnál. Nos, ez koránt sincs így. Az Agrár-gazdasági Kutatóintézet adatai szerint a Dél-Alföldön átlagosan 16 százalékkal olcsóbb a szántóterület az országos átlagnál, s például a Dél-dunántúli régióban közel 70 százalékkal drágább a szántóterület. A szőlő és gyümölcsös ára nagyjából fele, mint az országos átlag.

4. Az élelmiszeripar és a mezőgazdaság kapcsolatának sajátosságai

Az élelmiszergazdaság kulcskérdése az egyes vertikumok, ezen belül főként a mezőgazdasági termelés és az élelmiszer feldolgozás összhangja. Az 1970-es években országosan is, a Dél-Alföldön is az ún. bőség zavarai azzal voltak összefüggésben, hogy a bő termésű években az élelmiszeripari kapacitások elégtelenek voltak a mezőgazdasági eredetű nyersanyagok fogadására. A nyolcvanas évekre a kapcsolat javult, az élelmiszeripari fejlesztések jobban igazodtak a nyersanyagtermelés helyi sajátosságaihoz, másrészt a feldolgozók egyre inkább integrátori szerepet is igyekeztek betölteni.

A rendszerváltás éveiben a mezőgazdaság és az élelmiszeripar privatizációs folyamatok egymástól függetlenül mentek végbe, szükségszerűen a nyersanyagtermelés és a feldolgozás között már-már harmonikus viszony megbomlott. Napjainkban az Alföldön viszonylag kiegyensúlyozott, zavarmentes a kapcsolat a malomiparral és a húsiparral, sokkal kevésbé

a tejiparral és a konzerviparral. A Dél-Alföldön az átalakulás és a privatizáció legnagyobb áldozata a konzervipar volt.

A régióban az élelmiszeripari termelés az országosnál nagyobb mértékben esett vissza, az ágazata súlya jelentősen csökkent. Ennek ellenére az élelmiszeripar továbbra is megőrizte vezető szerepét a régió iparában. 2001-ben a termelésből mintegy 37, a kivitelből 27 százalékkal részesedett, miközben országosan ez az arány lényegesen kisebb, 15, illetve 6 százalék (Kocsarek, 2004).

Az élelmiszeripar területi struktúrájának átrendeződésében döntő szerepe volt annak, hogy a privatizáció főként a külföldi tőke beáramlása révén ment végbe. A kilencvenes évek elején a külföldi tőkebefektetések egyik kiemelt célpontja az élelmiszeripar volt. A rendkívül gyors vállalatfelvásárlás és tőkeemelés hatására már 1995-ben az ágazat jegyzett tőkéjének több mint fele külföldi tulajdonban volt. A külföldi befektetők sajátos érdekelt-sége miatt azonban az élelmiszer feldolgozói kapacitás nem a nagy mezőgazdasági poten-ciállal rendelkező területeken növekedett. Mint a 4. tábla adatai mutatják, az élelmiszeripar esetében is elsősorban Közép-Magyarország állt a külföldi befektetők érdeklődésének homlokterébe, az élelmiszeriparba befektetett külföldi tőke több mint fele ide koncentrá-lódik, miközben a Dél-Alföld súlya marginális, mintegy 5 százalék. (Emlékeztetőül: a mezőgazdasági termelésben 25 százalék a régió részesedése.)

4. tábla. Külföldi érdekeltségű vállalkozások az élelmiszeriparban, 2006

Régió	Vállalkozások száma	Saját tőke milliárd Ft	Külföldi tőke		Egy vállalko-zásra jutó külföldi tőke
			aránya %	megoszlása %	
Közép-Magyarország	142	278	93,6	51,3	1831
Közép-Dunántúl	35	36	72,6	5,2	749
Nyugat-Dunántúl	45	62	97,9	22,8	1328
Dél-Dunántúl	46	28	82,1	4,5	500
Észak-Magyarország	23	25	96,7	4,8	1064
Észak-Alföld	23	92	95,3	17,3	3814
Dél-Alföld	49	39	65,8	5,1	524
ÖSSZESEN	363	560	90,6	100,0	1396

Forrás: A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei (KSH, 2008.)

A külföldi érdekeltségű vállalatok eleve szerény tőkéjének is mintegy egyharmadát ha-zai tulajdonosok birtokolják a Dél-Alföldön. A külföldi befektetők nem a dél-alföldi me-zőgazdaságot kerülik, a régió általában kisebb érdeklődést vált ki. Ezt igazolja, hogy a szerény élelmiszeripari befektetés a régióban lévő külföldi befektetésnek 25 százalékát teszi ki, míg a Közép-magyarországi régióban ez az arány 5 százalék.

Felhasznált irodalom

A mezőgazdaság fejlettségének regionális különbségei (KSH, 2008.)
 Az élelmiszergazdaság jellemzői az Alföldön (KSH Debreceni és Szegedi Igazgatósága, 2007)
Komarek Levente: Gondolatok a dél-alföldi élelmiszeripar infrastrukturális ellátottságának kérdé-séről (<http://gegrapy.hu/mfk2004/phd.cikkek>).